

ZADNJI DEL POTI K SLOVENSKEMU NARODNEMU GOSPODARSTVU (1945-1991)

V času druge jugoslovanske države so bile možnosti za širše uveljavljanje slovenskih gospodarskih interesov še precej omejene, saj so zvezni predpisi, srednjeročni in enoletni družbeni plani zelo omejevali pristojnosti republiških teles tako pri upravljanju gospodarstva, kot pri načrtovanju in financiranju njegovega razvoja. Pa tudi vodilni slovenski politiki niso bili vselej pripravljeni braniti nacionalnih koristi. Kljub temu pa je Slovenija do razpada države ekonomsko dozorela in izpolnila del pogojev za preoblikovanje svojega gospodarstva iz regionalnega v narodno. Ker je zvezna zakonodaja urejala vsa ključna gospodarska vprašanja, je bilo za uresničevanje ciljev povezanih z gospodarsko osamosvojitvijo in oblikovanjem narodnega gospodarstva treba najprej sprejeti lastno ustavnopravno podlago, nato pa izpeljati izločitveni proces. Ta se je v polni meri lahko začel šele spomladi 1990 po političnih spremembah in imenovanju Demosove vlade in je potem trajalo do konca leta 1991. Z narodnogospodarskega stališča je bil to najpomembnejši projekt, saj se je z njegovo uspešno izvedbo lahko zaključilo tudi zadnje obdobje v preoblikovanju slovenskega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo.

Ključne besede: narodno gospodarstvo, jugoslovansko gospodarstvo, slovensko gospodarstvo, gospodarska osamosvojitev Slovenije

Uvod

Pojem narodno gospodarstvo je neločljivo povezan s pojmom država. Predpostavlja velik in zaokrožen gospodarski sistem, ki ga sestavljajo vse pomembne proizvodne in uslužnostne dejavnosti na določenem nacionalnem ozemlju. Vse te dejavnosti so enotne in tako organsko povezane, da ne omogočajo le nemotenega poteka produkcijskega procesa in njegovega razvoja do najvišje tehnične ravni, temveč zagotavljajo tudi zadovoljevanje človeških in splošno družbenih potreb. Prednost nacionalnih gospodarstev, ki so v precejšnji meri protekcionistično naravnana, je tudi v tem, da lahko v polni meri rešijo socialno vprašanje.¹

V drugi jugoslovanski državi se je pojem narodno gospodarstvo »naselil v gospodarski in politični besednjak« na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta in ga ni zapustil vse do razpada države. Uveljavljati se je začel z opuščanjem državnega centralizma na zvezni ravni in s prenosom pristojnosti na republike in avtonomni pokrajini. Dejansko je označeval republiška in pokrajinska gospodarstva in zapletene odnose med dvema ravnama države. Polno domovinsko pravico mu je utrla ustava iz leta 1974, gospodarsko-politična praksa pa ga je preprosto enačila s pravico naroda, da razpolaga z rezultati svojega presežnega dela. Dejstvo, da jugoslovanske republike in pokrajini niso bile enonacional-

* dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana, joze.princic@inz.si

¹ Vukičević, *Ekonomska politika Jugoslavije*, str. 3–4; Borak, Lazarevič, Prinčič, *Od kapitalizma do kapitalizma*, str. 81–95.

ne državne tvorbe, je dodalo novo razsežnost kontroverznemu razumevanju tega pojma.²

Slovenija je v letih 1945 do 1991 izpolnila pogoje za preoblikovanje svojega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo. Znotraj tega časovnega loka sta bili še posebej odločilni dve ločnici. Prvo predstavlja leto 1974, ko je z novo ustavo Jugoslavija postala gospodarska skupnost, Slovenija pa je dobila atribute države. To ji je omogočilo, da je v naslednjih letih pospešila in dokončala oblikovanje ustrezne gospodarske uprave, odprla prostor za uveljavitev mlajšega in poslovno uspešnejšega sloja direktorjev- menedžerjev ter večjih, proizvodno heterogenih in izvozno usmerjenih podjetij, ki so postali nosilci razvoja v posameznih panogah. Ustanovila je finančno močno razvojno banko, si z vrsto prepoznavnih izdelkov ustvarila dobro ime v tujem poslovnem svetu, razširila mrežo zunanjih predstavništev ter preko DS Alpe Jadran utrdila in institucionalizirala sodelovanje z regijami v sosednjih državah. Začrtala je ambiciozen dolgoročni razvojni program, izpopolnila izobraževalni sistem in mednarodne znanstvene povezave ter vzpostavila slovenskim razmeram in potrebam primerno obliko regionalnega razvoja. Na ekonomskem področju je torej Slovenija do konca osemdesetih let dozorela in se razvila do stopnje, ki jo je bilo mogoče doseči brez radikalnih političnih sprememb in posegov v jugoslovansko državno in ustavno pravno ureditev. Druga izpostavljena ločnica so bile politične spremembe spomladi leta 1990, ki so omogočile zadnji in najpomembnejši korak k slovenski gospodarski osamosvojitvi. Demosova vlada je na vzpostavljenih temeljih nadgradila proces gospodarskega osamosvajanja in ga pripeljala do stopnje, ki je v naslednjem letu omogočila izstop iz jugoslovanske gospodarske in državne skupnosti.

V letih 1945-1991 se je na obravnavanem ozemlju končal proces industrializacije. Slovenija je spremenila svojo gospodarsko sestavo, postala je izvozna in tudi imigrantska dežela, ki je pomagala blažiti težave brezposelnosti v drugih jugoslovanskih republikah.

Vloga slovenske politike pri krepitevi nacionalne gospodarske moči

V drugi polovici leta 1944 so se v okviru posameznih odsekov in ustanov predsedstva SNOS začele priprave na prevzem oblasti. Intenzivna in strokovno podkrepljena prizadevanja niso bila omejena le na sprejem najpotrebnejših ukrepov, temveč so zajela tudi vprašanja, povezana z bodočo organizacijo gospodarskega življenja v skupni jugoslovanski državi. Pri oblikovanju svojih elaboratov in v razpravah na Študijski komisiji predvojni gospodarstveniki in pravniki niso imeli večjih zadržkov. Njihove povezave s političnim vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja, ki je sprejemalo vse pomembne odločitve, so bile zelo omejene. Tudi do skupnega sestanka, na katerem naj bi izoblikovali stališča glede prihodnjega gospodarskega sistema, ni prišlo.³ Seznanjeni so bili le s partijsko strategijo »možnega prehoda iz stanja demokratične revolucije v socialistično na miren, postopen, reformističen način«⁴ ter s temeljnimi načeli federativnega odnosa med jugoslovanskimi narodi, ki jih je v svojih predavanjih in referatih predstavil Edvard Kardelj. V referatu na 1. zasedanju SNOS februarja 1944 je Edvard Kardelj poudaril, da so sklepi, ki jih je sprejel Avnoj, uzakonili federativen odnos med posameznimi narodi. Po njegovih besedah so ti sklepi zagotavljali, da bodo jugoslovanski narodi svojo svobodo in enakopravnost tudi obdržali in da bodo »oblike federativnega odnosa«, ne glede na spremembe, ki jih bo »pokazala bodočnost«, ostale v »vseh primerih plod svobodnega sporazuma med narodi«.⁵

2 Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 70.

3 Čepič, *Obravnava ključnih vprašanj*, str. 126.

4 Deželak-Barič, *Osvobodilni boj*, str. 148.

5 Kardelj, *Pot nove Jugoslavije*, str. 52.

V predavanju na beograjskem radiu, ki ga je imel februarja 1945, je Edvard Kardelj federativni odnos že obravnaval kot vprašanje odnosa med centralnimi in federalnimi organi. Kot je poudaril, se je pri tem »treba zavedati, da se bodo kompetence spreminjale po potrebi, ki jo določa objektivno stanje. To pomeni, da bodo določeni sektorji danes centralizirani, jutri pa bodo prešli pod kompetenco federalnih enot. In obratno«. Zavzel se je za to, da se razmejitev med centralno in federalno oblastjo ureja s »polnim medsebojnim sporazumevanjem med obema«. Ob tem pa napovedal, da bo treba »strogo centralizirati razpolaganje z izvori in njihovo porazdelitvijo in tudi razpolaganje s tekočo proizvodnjo« ter zagotoviti »maksimalno iniciativo federalnih organov oblasti »pri obnovitvenih delih in izvajanju neposredne delovne kontrole.⁶

V razpravah o bodoči gospodarski problematiki, ki jih je organizirala Študijska komisija, je izstopal dr. Vlado Vavpotič. Na diskusijskem sestanku 15. decembra 1944 je opozoril, da uveljavitev načela federativnosti na gospodarskem področju predpostavlja, da bodo (jugoslovanski) narodi morali del svoje suverenosti odstopiti skupni državi in sicer »toliko in tisto, kar je zaradi skupnega življenja v skupni državi potrebno«. Pri tem je izpostavil, da bi bilo treba pri zaščiti slovenskih interesov in skupnih državnih interesov upoštevati »izključno samo stvarne, objektivne vidike«. ⁷ V študiji O smotrnem gospodarstvu pri nas, ki jo je končal spomladi leta 1945, se je zavzel za čim večjo gospodarsko osamosvojitve Slovenije, za kar je imela slednja potrebne naravne in druge pogoje. Predlagal je, da bi se v okviru nacionalnega gospodarstva osredotočili na razvoj panog, za katere lahko v polni meri zagotovijo surovine, energijo in delovno silo. Razvoju drugih panog, za katere so imele druge republike boljše pogoje, pa naj bi se odpovedali. Takšno razvojno načelo bi morale veljati tudi za druge republike. Pri obravnavi državnega gospodarskega sektorja se je zavzel za enotno centralizirano upravo, bodisi v okviru republiške ali zvene komisije za upravo narodne imovine. ⁸

Med posameznimi gospodarskimi področji so na sejah Študijske komisije namenili veliko pozornosti najbolj problematičnemu, to je finančnemu. Precejšen del razpravljavcev je zastopal »separatistično stališče«, se pravi, da so zagovarjali decentralizirani davčni in še posebej bančni sistem. V razpravi, ki je potekala 13. in 14. decembra, je prevladovalo mnenje, da bi morale federalne enote same pobirati davke in dobiti večje pristojnosti pri uravnavanju svojega gospodarskega življenja. Temu so posamezniki dodali, da bi morale gospodarsko uspešnejše republike pomagati gospodarsko manj razvitim tako, da bi se »del njihovega prispevka v državni proračun namenil za pokrivanje primanjkljaja revnejših republik«. ⁹

Med tistimi, ki so se najbolj zavzemali za bančno ureditev, v kateri bi imele vidno vlogo samostojne federalne oziroma pokrajinske banke, je šel najdlje Vinko Vrhunc. Po njegovem bi si morala Slovenija prizadevati za popolno finančno samostojnost in doseči, da bi bila že »z ustavo preprečena taka finančna ekspanzija nekih državnih centralnih privilegiranih denarnih zavodov, kot jo je uvajala pred vojno pri nas beograjska čaršija«. ¹⁰

Od konca druge svetovne vojne zvezni organi niso skrivali prizadevanj, da hočejo čim prej centralizirati in poenotiti gospodarsko življenje v državi. Gospodarska ministrstva slovenske vlade, del upraviteljev državnih podjetij in tudi posamezne partijske organizacije pa so tem prizadevanjem oporekali in nasprotovali, saj niso bila združljiva s pričakovanji, da pripada slovenskemu gospodarstvu ugodnejši položaj kot ostalim,

⁶ Prav tam, str. 98, 99, 103, 104.

⁷ Prav tam, str. 141.

⁸ Prav tam, 142, 145, 147.

⁹ Prav tam, 136.

¹⁰ Lazarevič, Prinčič, *Zgodovina slovenskega bančništva*, str. 187–188.

manj razvitim gospodarstvom v državi. Nezaupanje in odpor proti vsemu, kar je prišlo iz Beograda, se je okrepilo sredi leta 1946, ko je zvezna vlada začela uvajati centralistični planski sistem in je upravo nad največjimi in najpomembnejšimi slovenskimi podjetji prenesla na zvezna ministrstva. Do viška negodovanja je prišlo jeseni, ko se je morala republiška vlada odreči hitrejšemu razvoju znatnega dela slovenske industrije in pristati na to, da se bo Slovenija v naslednjih petih letih odrekla dela akumulacije in bo precejšen del ustvarjenega dohodka odvajala v zvezni proračun.¹¹ Slovenski partijski funkcionarji, ki so zasedali najvišja mesta v zvezni upravi, so ostro obsodili vsako nestrinjanje in nezadovoljstvo s politiko zvezne oblasti ter odločno in brezkompromisno branili stališče, da je treba vsa gospodarska vprašanja reševati »strogo centralno« in usklajeno z Beogradom. Najostrejši kritik slovenskega »separatizma« je bil Boris Kidrič, ki je slovenskemu političnemu vodstvu že decembra 1945 povedal, da si moramo Slovenci »enkrat za vselej izbiti iz glave misel, da skupna država ogroža sestavne dele« in da je »razcvet federalne enote mogoč le na podlagi splošne moči države in njene ekonomske moči«. ¹² Republiška vlada je disciplinirano sledila ukazom iz Beograda. Njen predsednik Miha Marinko je septembra 1946 na seji glavnega odbora OF poudaril, da je »sveta dolžnost Slovenije«, da »časti jugoslovansko skupnost kot svetinjo« in da prispeva »svoje vsakdanje gospodarske napore za dvig našega skupnega blagostanja«. ¹³

Na zasedanju zvezne skupščine marca 1947, na katerem so obravnavali in sprejeli zakon o petletnem gospodarskem načrtu, pa je Miha Marinko zagotovil, da slovenska politika podpira in sprejema razvojno pot, kot jo je določil zvezni načrt, ter se ogradil od vseh »pomislekov« iz svoje republike, češ da naj bi ta razvojna pot pomenila »demontriranja oziroma kočenje razvoja slovenske industrije«. ¹⁴

Do sredine petdesetih let je slovensko partijsko vodstvo zvesto sledilo zvezni politiki. Vse napade na zvezno državo je zavračalo in obsojalo, čeprav je bilo tudi samo deležno pritiskov iz zveznega izvršnega sveta in posameznih republiških vodstev. Sledenja so Sloveniji očitala, da »ima dovolj sredstev, da je privilegirana in protežirana od tega in onega«, in se javno spraševala, kdaj bo »prišel čas, da se v tem pogledu napravi red«. ¹⁵ Ob vzpostavljanju nove gospodarske politike sredi petdesetih let, ki ji v Sloveniji niso nasprotovali, so v izvršnem komiteju pričakovali, da bo sprememba gospodarske politike prinesla tudi večjo samostojnost republik v gospodarskih zadevah. Navdušenje pa se je moralo kmalu umakniti zahtevi iz Beograda, da je »na Sloveniji velika odgovornost, zato mora vleči gospodarstvo naprej«. ¹⁶

Na domače kritike zaradi krepitev centralizma je partijsko vodstvo odgovarjalo, da ni pogojev za uveljavljanje nacionalnih interesov in da bi jim taka prizadevanja v prihodnosti samo politično škodovala. Rajši se je oklepalo pragmatičnih in stvarnejših izhodišč, po katerih se je bilo treba »boriti za to, da imamo jasne perspektive v jugoslovanskem merilu in da v okviru predpisov naša podjetja ekonomsko uspevajo«. ¹⁷

Ob sprejemanju družbenega plana FLRJ za leto 1958 se je pokazalo, da imajo republiška partijska vodstva različne poglede na bodoči gospodarski razvoj. Leta 1959 se je medrepubliško nasprotovanje iz partijskih in vladnih kabinetov razširilo na okraje in podjetja in počasi prodiralo v vse pore gospodarskega življenja. Slovenski partijski vrh je

¹¹ Prinčič, *Iz gospodarske obnove*, str. 63.

¹² Prav tam, str. 64.

¹³ Prinčič, *Slovenska industrija*, str. 49.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Prinčič, *V začaranem krogu*, str. 29.

¹⁶ Prav tam, str. 30.

¹⁷ Prav tam, str. 56.

doma odločno zastopal stališče, da mora Slovenija podpirati razvoj manj razvitih republik in z njimi dobro sodelovati, da si ohrani njihove trge in s tem prednosti pri trgovanju. V odnosih do zvezne ekonomske politike in do drugih republiških gospodarstev pa je bilo njegovo vodilo, da se mora Slovenija zavzemati za tako pot, po kateri bo tri četrtine ustvarjenih sredstev ostalo doma.¹⁸

Konec petdesetih let je vodilne položaje v republici prevzela mlajša generacija politikov. Tako kot hrvaški, so tudi slovenski politiki menili, da je ekonomska ureditev Jugoslavije preživela in da je prišel čas, ko je treba najti sožitje med socializmom in trgovin ter decentralizacijo odločanja in se odpovedati avtarkični gospodarski politiki. Na začetku šestdesetih let republike niso več prikrivale nasprotovanj. Prepiri in medsebojna obtoževanja, ki so se začela znotraj najvišjih partijskih teles, so se nadaljevala v zvezni skupščini, sestankih množičnih organizacij. V tem času je vsaka republika še imela bolj ali manj svojo predstavo o bodočem gospodarskem razvoju, v kateri je bilo malo prostora in pripravljenosti za upoštevanje drugih potreb in želja, temveč so v ospredje postavile svoje zahteve in pereče probleme. Nato pa sta se oblikovala dva tabora, ki sta zagovarjala povsem nasprotni razvojni usmeritvi. Drugi tabor, katerega članica je bila poleg Hrvaške tudi Slovenija, se je zavedal nujnosti korenitih reform. Prizadeval si je za decentralizacijo in posodobitev gospodarskega življenja, za večjo vlogo republike pri odločanju in usmerjanju gospodarskega življenja ne samo znotraj republiških in državnih meja, temveč tudi pri sklepanju odnosov s tujimi gospodarskimi partnerji. Zahteval je sprostitev tržnih zakonitosti in opustitev toge avtarkične miselnosti.¹⁹

Na začetku šestdesetih let je imela Slovenija veliko vlogo pri snovanju tretjega petletnega načrta in izvedbi t.i. male reforme, ki je bila uvod v spreminjanje, cenovnih, dohodkovnih in zunanje trgovinskih odnosov. Tudi prekinitev razprav o sedemletnem družbenem planu leta 1964 in začetek gospodarske reforme poleti 1965 sta bili v veliki meri plod prizadevanj slovenske politike. Pri uresničevanju gospodarske reforme, ki naj bi gospodarstvu vrnila red, zagotovila bolj smotrno porabo in stabilnejše pogoje gospodarjenja ter ga enakopravno vključila v svetovno trgovino, je izstopala slovenska vlada, ki jo je vodil Stane Kavčič. V času njegovega petletnega mandata je Slovenija odločneje kot v preteklosti postavila zahtevo za preobrazbo federacije, odpravo centralizirane gospodarske ureditve, sprostitev tržnega mehanizma pa tudi prilagoditev sistema podpiranja razvoja manj razvitih republik novim zahtevam in razmeram. Stane Kavčič je svoje stališče do decentralizacije gospodarskega življenja in preureditve gospodarskih odnosov z republikami zgradil na podmeni, da je sicer treba Jugoslavijo sprejeti kot slovenski življenjski prostor, federacijo pa kot subjekt, ki ji kroji usodo. Da pa Slovenija za poln razvoj svojega gospodarstva potrebuje več ekonomske svobode in stabilnejšo gospodarsko ureditev, zato mora biti njen skrajni cilj zmanjšati pristojnosti zvezne države in jih prenesti na republike. Prizadevanja Kavčičeve vlade so bila osredotočena, poleg ukinitve in razdelitve t.i. državnega kapitala med republike, na spremembo financiranja potreb federacije, prepustitev republikam nadzor nad denarno emisijo, zmanjšanje pristojnosti federacije na področju zunanje trgovine in deviznega sistema.

S politiko čistih računov je Kavčičeva vlada veliko pripomogla k oblikovanju pojma nacionalno (republiško) gospodarstvo in priznavanje legalnosti boja republik za njihove interese. V času njegovega mandata je Slovenija sprejela dolgoročno razvojno strategijo.²⁰

Ustava SFRJ iz leta 1974 ni zagotovila tako iskanega ravnovesja med centralizacijo in decentralizacijo, niti ni okrepila povezovalnih dejavnikov v državi. Po letu 1974 so se

¹⁸ Prav tam, str. 96–99.

¹⁹ Prav tam, str. 123, 151.

²⁰ Repe, Prinčič, *Pred časom*, str. 126–131.

konflikti med federalnimi enotami dokončno preselili na gospodarsko področje in postali sestavni del partijske in državne politike. Jugoslovansko gospodarstvo je postopoma razpadlo na osem narodnih gospodarstev in trgov. V prvi polovici sedemdesetih letih slovenska politika ni ugovarjala generalni zasnovi zvezne gospodarske politike. To se je zgodilo pri sprejemanju zveznega plana za leta 1976-1980. V naslednjih letih se je prepričala, da je ta politika slaba, saj so se gospodarske razmere nezadržno slabšale. Skušala je ustaviti negativne trende in preusmeriti gospodarske tokove v stabilizacijske vode, kar pa v Beogradu in drugih republikah ni naletelo na posluš in razumevanje.

V prvi polovici osemdesetih let je slovenska politika bolj odločno stopila v bran svojih gospodarskih interesov. Njeni predstavniki v zveznih organih so se zapletli v žolčne razprave pri sprejemanju srednjeročnega družbenega plana SFRJ za leta 1981 do 1985 ter začeli vse bolj uveljavljati pravico veta k sistemskim rešitvam, ki niso bile izpeljane iz ustavnih načel in dogovorov. Vsa ta prizadevanja pa niso bila uspešna. V razmerah ko so bili ukrepi zvezne vlade prilagojeni potrebam in zahtevam Srbije in njenih zaveznic, slovenski pogledi pa vse manj razumljeni in vse bolj osamljeni, se je Slovenija čutila prizadeto in odrinjeno. Njeno zaupanje v organe federacije, da bodo našli izhod iz splošne krize, je bilo vse manjše.²¹

Sredi osemdesetih let je slovensko politično vodstvo ugotovilo, da v državi ni več »klime« za izboljšanje gospodarskih razmer v državi, zato je sklenilo, da bo začelo prevzemati vzvode gospodarskega življenja v svoje roke. Leta 1987 je v Sloveniji prevladalo spoznanje, da ni več mogoče podpirati ukrepov zveznih teles, saj bi to pomenilo propad domačega gospodarstva. Kot so ugotovili na posvetovanju v Kranju, sta bili v Jugoslaviji v pat položaju dve temeljni strategiji: strategija državno posredovalne socialne ekonomije in strategija inovacijske družbe. Prva je nedvoumno vodila v propad, druga pa poudarjala nujnost razvoja podjetništva in njegove miselnosti.²² V naslednjem letu je republiška vlada začela pospešeno sprejemati ukrepe, ki so širili gospodarsko suverenost Slovenije. Odločilni dogodki, ki so Slovenijo potisnili na pot gospodarskega osamosvajanja so se začeli septembra 1989, ko je slovenska skupščina sprejela dopolnila k slovenski ustavi, med katerimi je bila tudi ekonomska samostojnost. Srbska gospodarska vojna proti Sloveniji je ta proces samo še pospešila. Z imenovanjem Demosove vlade maja 1990 se je začel proces dejanskega trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, ki je trajal do decembra 1991.

Ovmejene ustavno pravne, sistemske in razvojne možnosti

V času druge jugoslovanske države zasnova gospodarske ureditve in usmerjanja gospodarskih tokov nista bili v prid slovenskim potrebam, zahtevam in pričakovanjem. To je še zlasti veljalo za obdobje do leta 1974, ko so zvezni predpisi, srednjeročni in enoletni družbeni plani zelo omejevali pristojnosti republiških teles pri upravljanju, načrtovanju in financiranju gospodarskega razvoja.

V času centralno planske ureditve, ki je trajala do začetka petdesetih let, slovenska vlada ni imela nobenega vpliva na gospodarskem področju. Po zvezni ustavi je republiška vlada »skrbela« le za pripravo in uresničevanje obcedravnega gospodarskega načrta in proračuna, »vodila« kreditni in denarni sistem. Za posamezna področja je lahko izdajala zakone, ki pa so bili veljavni le, če so se skladali z zveznimi.²³ Ustava LRS ji je dajala le pristojnosti pri upravljanju republiškega in lokalnega gospodarstva. Glede podjetij in

²¹ Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 515–518.

²² »Razlaščene« podjetniške naloge. *Gospodarski vestnik*, 20.3.1987, str. 6–7.

²³ Ustava Federativne ljudske republike Jugoslavije. *Uradni list FLRJ*, št. 10/54, 1. 2. 1946.

ustanov občedržavnega pomena na ozemlju LRS je imela vlada le pravico »nadzorstva nad njihovim stanjem«. ²⁴ V tem času skrajnega poenotenja in osredotočenja gospodarske dejavnosti so vse plane in pravila gospodarjenja določali v Beogradu. Zvezni organi so s pomočjo represivnega aparata do podrobnosti obvladovali gospodarske tokove. Po zasedanju zvezne skupščine je imel na začetku maja 1947 partijski aktiv CK ZKS konferenco. Na njej je Miha Marinko že v uvodnih besedah opozoril, da širše razprave okoli republiškega petletnega gospodarskega načrta ne bodo niti zaželeni niti potrebni, saj bo vsaka panoga in podjetje »dobilo svojo nalogo od vrha naznačeno. O tem (pa), kar je z vrha naznačeno, tako rekoč ne more biti diskusije«. ²⁵

Spremembe v gospodarski ureditvi na začetku petdesetih let niso bistveno zmanjšale odločilne vloge zvezne države in zveznega družbenega plana pri usmerjanju gospodarskega življenja. Z določanjem temeljnih proporcij produkcije in razdeljevanja sta odredila in še naprej zagotavljala generalno smer razvoja, razdelitev akumulacije ter obvladovala zakon vrednosti oziroma odnose na tržišču. Z drugim petletnim gospodarskim načrtom, ki je bil sprejet leta 1957, so se znova povečale pristojnosti zvezne vlade pri urejanju in usmerjanju gospodarskih gibanj v državi. Republiški plani so postali »instrument« zveznega plana, republiške vlade pa drugorazredne administrativne izpostave Zveznega izvršnega sveta in njegovega odbora za gospodarstvo. Bile so močno omejene pri uresničevanju svojih zamisli in pri razpolaganju z ustvarjeno akumulacijo. ²⁶

Do leta 1963 je bilo težišče gospodarske ureditve v federaciji. Ustava SFRJ iz tega leta je ohranila hierarhičen odnos med tremi ravnimi države. Velikih pristojnosti federacije ni omejila, ²⁷ zato je slednja še naprej skrbela za zagotavljanje enotnosti gospodarske ureditve in sistema delitve družbenega proizvoda. Nova zvezna ustava ni izpolnila pričakovanj slovenske politike, saj se njena suverenost na gospodarskem področju ni povečala, temveč je imela še naprej omejene možnosti razpolaganja z obstoječimi materialnimi sredstvi in odločanja o uporabi ustvarjenega dohodka. V Ustavi SRS iz tega leta je bila sicer socialistična republika opredeljena kot suverena državna in družbena skupnost, izvršni svet pa kot najbolj »odgovoren dejavnik gospodarskega razvoja v nacionalnih mejah«. V praktičnem življenju pa oboje ni moglo zaživetiti, saj za to ni bilo stvarnih pogojev. ²⁸

Ustava iz leta 1963 ni izpolnila tudi pričakovanj drugih republik, zato so se kmalu po njenem sprejemu okrepile njihove zahteve po decentralizaciji gospodarskega življenja v državi. V tem času je dokončno prevladalo prepričanje, da je reševanje nacionalnega vprašanja tesno povezano z republiško/pokrajinsko državnostjo, ki mora vsebovati tudi možnost odločanja o vprašanjih, ki so bila v pristojnosti federacije. S tem se je do konca razvila kontradiktornost med razumevanjem nacionalne enakopravnosti med narodi in razumevanjem uresničitve te enakopravnosti izključno v federalnih enotah. ²⁹ Proces preoblikovanja dotedanje centralizirane in administrativne družbene ureditve v decentralizirano samoupravno ureditev je bil tesno povezan z leta 1965 začeto gospodarsko reformo,

²⁴ Ustava Ljudske republike Slovenije. *Uradni list LRS*, št. 4/A/20, 24. 1. 1947.

²⁵ Prinčič, *Slovenska industrija*, str. 49.

²⁶ Prinčič, *V začaranem krogu*, str. 55.

²⁷ Kot so določali členi od 117 do 122 so federacija oziroma zvezni organi določali smer gospodarskega razvoja države in temeljna razmerja v delitvi družbenega proizvoda, usklajevali gospodarski razvoj in odnose med panogami in področji, določali smer in pogoje za blagovno menjavo s tujino, izenačevali splošne pogoje za delo in pridobivanje dohodka, zagotavljali enotnost denarnega in kreditnega sistema, določali politiko emisije denarja in nadzorovali denarni obtok. Bili so pristojni za določanje virov in višine sredstev, ki so jih zvena telesa potrebovala za opravljanje neštetihih funkcij in še za financiranje razvoja nerazvitihi republik.

²⁸ Prinčič, *V začaranem krogu*, str. 193.

²⁹ Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 71.

ki je združevala težnjo po odpravi centralizirane gospodarske ureditve s težnjo po sprostitvi tržnega mehanizma. Neuspela gospodarska reforma in nakopičena nasprotja med republikami, ki so bila na ekonomskem področju povezana s preveliko vlogo federacije pri razporejanju denarja za investicije,³⁰ so pripeljali do dokončnega priznanja »legalnosti boja republik in pokrajin za njihove vsakodnevne in dolgoročne interese«.³¹

Ustava SFRJ iz leta 1974 je pomenila pomemben mejnik v procesu decentralizacije jugoslovanske države. Postavila je temelje konfederativnega ustroja in okrepila državnost republik. Z njo je Jugoslavija na gospodarskem področju postala gospodarska skupnost z enotnim pravnim in gospodarskim prostorom. Ekonomska vsebina federacije je temeljila na enakopravnosti narodov v federaciji pri odločanju o skupnih interesih, ki vsebujejo tudi skupen gospodarski in družbeni razvoj na načelih dogovarjanja, solidarnosti in vzajemnosti, z enakopravnim sodelovanjem federalnih enot v organih federacije in z neposrednim medsebojnim sodelovanjem in dogovarjanjem federalnih enot. S tem naj bi bila zagotovljena nacionalna in socialna enakopravnost narodov ter odpravljena dominacija centralne države ali nekega naroda. Federaciji je bila naložena skrb za temelje enotnega jugoslovanskega trga in oblikovanje družbenega plana Jugoslavije prek dogovorov federalnih enot o gospodarski politiki skupnega pomena. Ustavna reforma ji je odvzela vsa investicijska pooblastila ter pristojnosti pri določanju sistema, virov in davkov. Za financiranje same federacije je ustava predvidela izvorne vire ter prispevke republik in pokrajin v obliki kotizacije.³² Za urejanje odnosov v federaciji je ustava pomembno nalogo namenila zveznemu družbenemu planu, ki je določal skupno ekonomsko politiko. Temeljil je na družbenem dogovarjanju in samoupravnem sporazumevanju, veljavnost pa je bila pogojena z medrepubliškim konsenzom. Z obravnavano zvezno ustavo so federalne enote postale odgovorne za lasten socialni in ekonomski razvoj ter soodgovorne za razvoj Jugoslavije kot celote. Ustava SRS iz leta 1974 je našela 30 nalog in pristojnosti (pravilic in dolžnosti) na področju nacionalnega družbenega in gospodarskega razvoja. Kot glavne ekonomske sestavine slovenske suverenosti je označila družbeni plan, proračun in financiranje potreb federacije. Ustava SFRJ je (skupaj z Zakonom o združenem delu) predstavljala temeljni sistemski okvir za delovanje jugoslovanskega in slovenskega gospodarstva do konca osemdesetih let. Potem pa so Srbija, Hrvaška in Slovenija sprejele dopolnila k republiškim ustavam, ki so zajemala vsa področja, ki so bila pomembna za gospodarski sistem, finančno poslovanje, davčni sistem in ekonomske odnose s tujino. S tem dejanjem je Jugoslavija v gospodarskem smislu prenehala obstajati.

Druga oteževalna okoliščina, ki je od začetka druge Jugoslavije omejevala hitrejšo napredovanje slovenskega gospodarstva, so bili različni in nasprotujoči si razvojni interesi in pogledi. Zaradi različnega zgodovinskega razvoja je bila gospodarska sestava jugoslovanskih republik zelo heterogena. Medtem ko je v Sloveniji in Hrvaški proces industrializacije dosegel že visoko stopnjo, se je v drugih republikah šele dobro začel. Do konca prve petletke so gospodarski načrtovalci v posameznih republikah disciplinirano sledili enotni in vsedržavni razvojni politiki. V drugi polovici petdesetih let pa so se njihovi pogledi začeli ločevati, saj so srbski ekonomisti oblikovali Donavski, hrvaški pa Jadranski razvojni koncept. Do leta 1963 so se nasprotja med jugoslovanskimi gospodarskimi načrtovalci že tako poglobila, da so svoje zamisli javno soočili. Med odmevnejšimi je bilo posvetovanje jugoslovanskih ekonomistov v Sarajevu, ki je pokazalo, da se v drža-

30 V letih 1952 do 1965 je federacija razporejala kar dve tretjini vsega denarja za investicije, zbranega v osrednjih državnih skladih. Poleg tega je še predpisala način uporabe investicijskih sredstev, ki so ostala na voljo podjetjem, republikam in občinam.

31 Prinčič, Borak: *Iz reforme*, str. 71.

32 Prav tam, str. 70-73.

vi odvija spopad med zagovorniki hitrejšega razvoja surovinske in energetske industrije ter kmetijstva. Na njem so srbski ekonomisti Sloveniji in Hrvaški očitali, da vsiljujeta drugim republikam razvojno usmeritev, ki ustreza državam z razvitim gospodarstvom, in opozarjali, da bi nadaljnje favoriziranje predelovalne industrije postavilo večji del jugoslovanskega gospodarstva v podrejen položaj. Slovenski ekonomisti pa so jim odgovarjali, da bi bilo ekonomsko nesprejemljivo, če bi morala imeti Slovenija z okoli 30% kmečkega prebivalstva enako razvojno usmeritev, kot jo je vsiljevala Srbija, v kateri je od kmetijstva živelo še enkrat toliko prebivalstva.³³ Srbija in manj razviti del države je bil pri uveljavljanju svojega koncepta v prednosti, saj so imeli veliko podporo v starejši generaciji partijskih funkcionarjev, ki je ostala trdno na oblasti vse do Titove smrti. Slednji je nepopustljivo zagovarjal usmeritev, ki je temeljila na pospešenem razvoju surovinskih, energetskih in kmetijskih panog ter dajal prednost avtarkični gospodarski politiki.

V prvih desetih letih po drugi svetovni vojni je bila razvojna politika v državi osredotočena na razvijanje vodilnih industrijskih panog, to je surovinske, bazične industrije, strojogradnje, energetike. Slovenija je morala leta 1949 pristati na ustavitev vseh republiških razvojnih načrtov, ki so bili vezani na posodobitev predelovalne in izvozno usmerjene industrije. Drugi vsedržavni petletni gospodarski plan (1957-1961) ni ustrezal razvojnim potrebam in zahtevam slovenskega gospodarstva, saj je dajal prednost kmetijstvu, prometu in predelavi industrijskih surovin, izrabi naravnih bogastev in dvigu življenjske ravni. Tretji petletni plan (1961-1965) je bil bolj pisan na kožo slovenskega gospodarstva. Med pomembnejšimi cilji so bili izboljšanje organiziranosti, tehnološka prenova, kakovostne spremembe v gospodarski strukturi. Takšna usmeritev je omogočila, da je tudi Resolucija o programu perspektivnega razvoja LRS v letih 1961 do 1965 izpostavila nujnost kakovostnih sprememb v gospodarski strukturi; modernizacijo industrije in druge proizvodnje, izboljšanje pogojev za razvoj terciarnih dejavnosti in obrti, vpeljavo serijske proizvodnje in večjo avtomatizacijo.

Tudi plan gospodarskega razvoja SFRJ za leta 1966-1970 je bil po meri Slovenije. V ospredje je postavil modernizacijo in rekonstrukcijo ter večjo uporabo sodobnih tehničnih dosežkov.³⁴

Politični obračun z nosilci reformnih prizadevanj na začetku sedemdesetih let je pomenil prelomnico v procesu modernizacije jugoslovanskega gospodarstva. Slednja je takrat izgubila vlogo globalnega dejavnika, ki bo gospodarstvo notranje krepilo ter povečevalo njegovo izvozno uspešnost. Z zveznim družbenim planom 1971 do 1975 se je v Jugoslaviji začela in potem še vse do sredine osemdesetih let nadaljevala avtarkična gospodarska politika, ki si je še posebno prizadevala odpraviti neskladnost med energetsko-surovinskim in predelovalnim sektorjem. Taka razvojna politika je na eni strani predpostavljala hitrejši razvoj domačih virov energetske oskrbe, večjo proizvodnjo deficitarnih surovin in glavnih produkcijskih materialov, povečanje proizvodnje hrane in hitrejši razvoj prometa, na drugi strani pa omejitev »predimenzioniranega« razvoja predelovalnih panog. Razvojni dokument z naslovom Temelj skupne politike dolgoročnega razvoja SFRJ do leta 1985, ki ga je Zvezni izvršni svet sprejel leta 1974, je v ospredje postavil prioritete, ki so tvorile ogrodje naslednjih družbenih planov. Na prvem mestu je bila industrializacija, znotraj te pa hitrejši razvoj proizvodnje energije, surovin in živil. V ta krog je uvrstil še transportne dejavnosti, selekcionirano strojno industrijo, proizvodnjo trajnih potrošnih dobrin in turizem.³⁵

³³ Prav tam, str. 123–124.

³⁴ Prinčič, *Temeljne dileme*, str. 70.

³⁵ Borak, *Ekonomski vidik*, str. 51–52.

Dolgoročni plan gospodarskega razvoja SR Slovenije v letih 1986 do 2000 je bil eden od rezultatov dejavnjšega odnosa slovenske politike do graditve svoje poti družbenega in gospodarskega razvoja.³⁶ Bil je izraz njenega soglasja k ugotovitvi, da pri gospodarstvu ne gre za krizo v običajnem smislu, temveč za »posledice zadrževanja neustrezne zasnove gospodarskega razvoja in modela organizacije procesa proizvodnje in menjave«, ki nista več »odgovarjala zahtevi po prehodu v kvalitetnejšo in zahtevnejšo raven razvoja, ki jo diktirajo dinamični procesi svetovne tehnološke revolucije«. ³⁷ Kot tak je med prednostne naloge na gospodarskem področju postavil prestrukturiranje gospodarske sestave, učinkovito prilagajanje spremenjenim zunanjim okoliščinam, zmanjšanje sodelovanja slovenskega gospodarstva z gospodarstvi drugih republik ter njegovo tesnejšo povezanost z razvitim zahodnim svetom. Družbeni plan SRS za leta 1986 do 1990 je k naštetim ciljem dodal še napredek v kakovosti gospodarjenja, rast družbene produktivnosti dela, omejevanje porabe in zmernejšo gospodarsko rast.

Utrjevanje in povezovanje narodno gospodarskih dejavnosti do spomladi 1991

V letih 1945 do 1990 je Slovenija znala izrabiti in tudi unovčiti prednosti, ki jih je kot najrazvitejša republika imela v enotnem jugoslovanskem gospodarskem prostoru. V tem času je posodobila svojo gospodarsko sestavo, utrdila in organsko povezala proizvodne in neproizvodne dejavnosti v zaokrožen gospodarski sistem, ki je omogočal normalno delovanje procesa družbene reprodukcije ter zagotavljal zadovoljevanje človeških in splošno družbenih potreb. Za gospodarsko upravo in za direktorsko menedžerski sloj so bila to nujno potrebna leta usposabljanja in privajanja za samostojno urejanje posameznih gospodarskih področij oziroma enot. Za znanstveno raziskovalno in izobraževalno sfero pa čas tesnejšega povezovanja z neposredno proizvodnjo. Slovenija je brez dvoma dobro izkoristila »učno obdobje« in je do konca osemdesetih let na ekonomskem področju dozorela. Težke posledice poglobljajoče gospodarske krize in razpadanje države pa so oslabile zmogljivosti slovenskega gospodarstva in zaostriale pogoje za njegovo preživetje.

Od konca druge svetovne vojne pa do začetka osemdesetih let je Slovenija zelo spremenila svojo gospodarsko sestavo. Iz dežele z okoli 50% kmečkega prebivalstva in z okoli 16% zaposlenim deležem prebivalstva je dosegla polno zaposlenost, kar jo je uvrščalo med srednje razvite države. Povprečna letna stopnja rasti družbenega proizvoda za obdobje 1953 do 1981 je znašala 6,9%, povprečna stopnja rasti družbenega proizvoda na prebivalca pa okoli 6%, kar je bila visoka rast tudi v svetovnem merilu.³⁸ Postala je industrijska dežela, v kateri sta do konca tega desetletja industrija in rudarstvo prispevala 48% vsega družbenega proizvoda. Zelo so se povečali tudi deleži storitvenih dejavnosti, ki jih industrija potrebuje za svoje nemoteno poslovanje: trgovine na 15%, gradbeništva in prometa na 8,5%. Kmetijstvo je prispevalo le še 8% vsega družbenega proizvoda, gozdarstvo pa 1%. Dinamika rasti družbenega proizvoda je bila najhitrejša v prometu, trgovini in gradbeništvu.³⁹ Družbeni proizvod na prebivalca je leta 1987 znašal 5970 dolarjev. Poleg industrializacije je potekala tudi urbanizacija, ki pa je intenzivno potekala na manjšem delu ozemlja in naraščala počasneje kot industrializacija.

36 AS, fond Vlade Republike Slovenije (signatura: 223), šk. 4772, Zapisnik 55. seje Izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, 5. 3. 1985, Dolgoročni plan razvoja SRS za leta 1986-2000.

37 AS, 223, šk. 4776, Zapisnik 68. seje Izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, 30. 5. 1985, Ekspozice k osnutku Dolgoročnega plana SRS in Dolgoročnega plana SFRJ za obdobje 1986-2000.

38 AS, 223, šk. 4772, Zapisnik 55. seje Izvršnega sveta skupščine SRS, 5. 3. 1985, Dolgoročni plan razvoja SRS za obdobje 1986-2000.

39 Lazarevič, *Od regionalnega*, str. 282-283.

Do konca obravnavanega obdobja slovensko gospodarstvo ni le spremenilo svoje sestave, temveč je izpolnilo še vrsto drugih pogojev in pridobilo značilnosti, ki so lastne narodnemu gospodarstvu. Med najpomembnejšimi so bili zagotovo ustanovitev velikih izvozno usmerjenih podjetij in finančno močne razvojne banke ter utrditev zunanjih povezav.

Ob koncu druge jugoslovanske države je v slovenskem prostoru delovala vrsta večjih in poslovno uspešnih industrijskih koncernov, ki so bili nosilci razvoja v posameznih panogah. Po ustvarjenem dohodku, povprečnem številu zaposlenih in izvoznih rezultatih so spadala med večja in pomembnejša združena podjetja v državi. Med njimi je izstopala kranjska Iskra. Sredi osemdesetih let preteklega stoletja je imela 34.000 zaposlenih, ki so ustvarjali eno četrtno vrednosti proizvodnje jugoslovanske elektroindustrije. V državnem merilu je bila v izvozu na tretjem mestu. Poleg Iskre so bili v letih 1978 do 1988 na seznamu najpomembnejših podjetij še ŽTP Ljubljana, Železarna Jesenice, Železarna Ravne, TAM, UKC Ljubljana in Gorenje.⁴⁰ Slednje je leta 1988 zadržalo večjo proizvodnjo, produktivnost in prodajo. Naslednje leto pa je s pomočjo danske svetovalne organizacije Lisberg GJ Management začelo snovati razvojno strategijo za naslednje desetletje.⁴¹

Tabela 1: Največja podjetja v SR Sloveniji leta 1988⁴²

Mesto	Ime	Prihodek v 1000 din	Dohodek v 1000 din	Povprečno število zaposlenih
1.	Gorenje GA Velenje	365.044.479	167.851.170	6.093
2.	ŽG ŽTOL	367.299.418	164.667.097	6.661
3.	REK Rudnik Lignita Velenje	297.924.573	159.718.717	5.567
4.	SOZD SŽ Železarna Jesenice	837.118.438	154.256.197	6.326
5.	SGP Slovenija ceste Tehnika obnova	580.666.794	148.887.763	6.720
6.	Slovenija les DO Trgovina Ljubljana	928.383.103	143.366.586	2.765
7.	Lesnina Ljubljana	1019.738.311	146.682.250	3.264
8.	SOZD SŽ Železarna Ravne	1019.738.311	139.171.514	6.505
9.	Interevropa Koper	914.761.226	138.320.119	2.715
10.	Sava Kranj	804.068.863	136.092.615	4.673
11.	IMV Novo mesto	979.247.673	295.286.689	5.769
12.	Kompas Jugoslavija Ljubljana	688.295.044	129.329.743	4.008
13.	TAM Maribor	296.851.258	124.579.046	7.694
14.	Tovarna celuloze in papirja Krško	458.793.342	122.486.925	2.468
15.	Cinkarna Celje	505.225.915	122.064.687	2.376

40 Fikfak, Prinčič, *Biti direktor*, str. 205–206.

41 Prav tam, str. 233.

42 Prav tam, str. 209.

Tabela 2: Največja slovenska izvozna podjetja leta 1985 – konvertibilni trg (str. 210) v 1000 din, tečaj ameriškega dolarja 185,70 din

Mesto	Ime	Priliv	Odliv	Saldo
1.	SOZD Iskra DO Elektrokovinska industrija Ljubljana	16.036.954	16.207.494	170.540
2.	SOZD Uniles Ljubljana	12.736.477	4.797.534	7.938.943
3.	SOZD Slovenija papir Ljubljana	10.741.384	7.177.483	3.563.901
4.	SOZD Slovenijales Ljubljana	10.697.119	3.851.134	6.845.984
5.	SOZD SŽ Ljubljana	8.853.427	8.531.781	321.646
6.	SOZD Gorenje Velenje	6.643.029	3.149.969	3.493.060
7.	IUV Vrhnika	336.802	3.944.796	2.392.006
8.	SIZD Kema Maribor	6.248.208	7.247.888	1.099.679
9.	SOZD Kemija Ljubljana	5.794.516	8.029.167	2.234.651
10.	SOZD Merkator KIT Ljubljana	5.787.884	2.451.376	3.336.508
11.	SOZD Emona Ljubljana	5.636.653	3.757.323	1.879.239
12.	Krka Novo mesto	4.826.844	5.688.522	861.678
13.	Lek Ljubljana	4.798.131	5.280.085	481.954
14.	SOZD Združeni proizvajalci strojne opreme Ljubljana	4.613.244	4.212.382	400.861
15.	SOZD HP Združeno podjetje živilske industrije Ljubljana	4.339.381	4.978.564	639.183

Podjetja, ki so leta 1988 imela slabo strukturo sredstev in bila podkapitalizirana, lahko razdelimo v dve skupini. V prvi skupini so bila tista, ki so imela dobre programe, so pa bila podkapitalizirana in zato niso mogla ohranjati tekoče proizvodnje. Druga skupina podjetij je bila podkapitalizirana, hkrati pa tudi brez programov in brez ustrezne strukture.

Slovenija je imela razvejan in učinkovit bančni sistem. Poleg Narodne banke Slovenije (NBS) in Ljubljanske banke je konec osemdesetih let v Sloveniji delovalo še 16 drugih bank. NBS je nadzorovala denarni promet pa tudi dajala kredite poslovnim bankam. Poleg Centra za avtomatsko obdelavo podatkov in Analitsko raziskovalnega centra je imela še vse druge oddelke, ki jih mora imeti osrednja državna bančna ustanova. Ljubljanska banka je združevala 90% skupne bančne aktive v Sloveniji, zato je bila glavni financer gospodarskega razvoja. Doma je ustanavljala bančne konzorcije za finansiranje razvoja največjih združenih podjetij, v drugih republikah in v tujini pa podružnice in predstavništva. Med slednjimi so bila pomembna tista v razvitih državah, saj so zagotavljala garancije za dolgoročno bančna ali blagovna posojila, ki so jih domača izvozno naravnana podjetja potrebovala za uvoz opreme. Dajala pa so tudi jamstva za posojila, ki so jih tuje banke odobrile jugoslovanskim mešanim ali lastnim podjetjem v tujini. Svoj vrhunec je Ljubljanska banka dosegla sredi osemdesetih let, ko je bila z bilančno vsoto 5707 milijonov dolarjev med 500 največjimi bankami na svetu uvrščena na 287. mesto. Z ustanovitvijo banke v New Yorku je postala prva socialistična in jugoslovanska banka, ki se je vrnila na mednarodni trg kapitala. Konec leta 1990 je banka razpolagala s približno 300 milijoni dolarjev na svojih računih, poleg tega pa je lahko računala še na okoli 300 milijonov dolarjev terjatev izvoznikov do tujine.

Na gospodarskem področju so slovenska prizadevanja za okrepitev zunanjih povezav najbolj prišla do izraza na področju trgovinske menjave in na področju regionalnega sodelovanja v alpsko-jadranskem prostoru. Slovensko gospodarstvo je v menjavi s tujino dosegalo manj kot eno tretjino celotnega slovenskega družbenega proizvoda. V mednarodnih gospodarskih odnosih je zavzemala Evropa prvo mesto. Leta 1989 je od skupne

vrednosti izvoza plasirala na trg Evropske skupnosti in EFTA že 63%, uvozila pa skoraj 70%.⁴³ Slovensko gospodarstvo je bilo z gospodarstvom Evropske skupnosti že močno povezano tudi na področju višjih oblik gospodarskega sodelovanja, saj je ustvarjen promet po sklenjenih pogodbah predstavljal 10,4% celotnega slovenskega zunanje trgovinskega prometa. Veliko vlogo pri krepitvi gospodarskih vezi s posameznimi državami so, poleg že omenjenih predstavništev Ljubljanske banke, odigrala še predstavništva Intertreda, Iskra Commerca in še drugih trgovsko izvozno-uvoznih družb, ki so zastopala interese slovenskih podjetij v tujini.

Poleg bilateralnih stikov s sosednjimi državami se je Slovenija vključila v številne oblike regionalnega multilateralnega sodelovanja. Te so bile ne samo izredno koristno dopolnilo bilateralnih regionalnih gospodarskih (in še drugih) stikov z raznimi evropskimi regijami, temveč so pomenile tudi njeno uveljavitev v intenzivnih tokovih evropskega regionalnega sodelovanja, ki je postal pomembne dejavnik v celotnem procesu evropskega združevanja.⁴⁴ Do osemdesetih let se je vključila v naslednje oblike regionalnega multilateralnega sodelovanja v alpskem prostoru: Delovna skupnost Alpe Jadran, Tristransko sodelovanje AD Furlanije Julijske krajine, Avstrijske dežele Koroške in SR Slovenije, Quadrigon in CIPRA. Sodelovanje je potekalo na številnih področjih, kot je bilo varstvo okolja, urejanje prostora, prometne povezave, gospodarstvo, kmetijstvo in gozdarstvo. Za Slovenijo je bilo med vsemi naštetimi oblikami multilateralnega regionalnega sodelovanja najplodnejše in najbolj razvito sodelovanje v okviru Delovne skupnosti Alpe-Jadran. To sodelovanje ji je utrla pot v zahodnoevropski prostor in omogočilo njenim ustanovam, organizacijam in podjetjem vzpostavitev neposrednih povezav in poslovnih odnosov. Prav zahvaljujoč članstvu v tej organizaciji je slovenska oblast lahko prve samostojne korake v zunanji politiki napravila že pred letom 1990. Ta organizacija ji je omogočila, da je vzpostavila mrežo mednarodnih prijateljskih stikov, ki so se v trenutku proglastitve njene neodvisnosti pokazali za temeljne. Julija 1991 so predstavniki obravnavane delovne skupnosti na izrednem zasedanju v Celovcu sprejeli resolucijo, ki je vse države pozvala, »da priznajo pravico do samoodločbe, neodvisnost in suverenost republik Slovenije in Hrvaške«. Ustanovitev samostojne slovenske države so pozdravile vse njene članice.

Leta 1989 je bilo Slovenija še posebej dejavna pri vključevanju v nove oblike regionalnega sodelovanja v evropskem prostoru, kot enega najpomembnejših mostov za njeno vključevanje v evropske integracijske procese. Poleg dolgoletnega uspešnega sodelovanja je navezala odnose še z novih organizacijami, kot so bile ARE, AGEG, CLRAE, EALD, CITRAME in Konferenca sredozemskih regij. Hkrati si je naša republika prizadevala razširiti oblike regionalnega sodelovanja v okviru Sveta Evrope. Multilateralno regionalno sodelovanje je uspešno izrabila za poglobitev bilateralnih stikov s posameznimi regijami v Španiji in Švici.

Do razpada jugoslovanske države je slovenska skupščina sprejela tudi politično stališče do procesa evropskih integracijskih procesov, ki naj bi se zaključil leta 1992. V tem dokumentu je kot dolgoročni cilj postavila polnopravno članstvo Jugoslavije v Evropski skupnosti, se zavzela za takojšen podpis sporazuma o coni svobodne trgovine z EFTA in za polnopravno članstvo v OECD in Svetu Evrope.⁴⁵

Med dosežke, ki so do razpada Jugoslavije obogatili slovensko gospodarsko življenje in ga napravili bolj primerljivega z najrazvitejšimi državami, je treba uvrstiti tudi oblikovanje direktorsko menedžerskega sloja in odpiranje poti za tesnejše povezovanje

43 AS, 223, š.k. 4863, Zapisnik 226. seje Izvršnega sveta Skupščine RS, 5.4.1990, Usmeritve IS RS pri prilaganju evropskim integracijskim tokovom, 23. 3. 1990.

44 Prav tam, Poročilo o regionalnem sodelovanju SR Slovenije v evropskem prostoru v letu 1989.

45 Prav tam.

znanstveno raziskovalne sfere z neposredno proizvodnjo. V Sloveniji so od konca šestdesetih let začeli načrtno izobraževati vodilni, to je poslovodni kader v podjetjih. Skrb za stalno in organizirano izobraževanje je prevzela Gospodarska zbornica SR Slovenije (GZS), ki je v Brdu pri Kranju ustanovila šolo za poslovodne kadre, v Radencih šolo za usposabljanje na področju zunanje trgovinskih odnosov in poslovanja. Najuspešnejša podjetja, med katerimi sta izstopali Krka in Mura, pa so sama skrbela za izbor in načrtno usposabljanje kandidatov za direktorsko in druga vodilna mesta. Seveda so imela pri tem potrebno podporo političnega botra. V Sloveniji se je tako kljub politični čistki na začetku sedemdesetih let izoblikovala vrsta uspešnih direktorjev, ki so imeli za to vse pogoje. Poleg že omenjene politične zaslombe, so imeli ustrezno visoko izobrazbo, razvojno vizijo in krog sposobnih sodelavcev, obvladali so tuje jezike, bili uglajeni sogovorniki, uspešni kombinatorci in manipulatorji.⁴⁶ Do sredine osemdesetih let so bile možnosti direktorjev za samostojnejše odločanje precej omejene. Z letom 1984 pa moralnopolitična primerčnost ni bila več prvi razpisni pogoj, postavitve sposobnih kadrov na direktorska mesta je zopet postala ena od prioritet vladajoče politike. Poslovodni delavci so postajali direktorji v pravem pomenu besede, organizacije združenega dela pa so dobivale podobo nekdanjih podjetij.⁴⁷ Marca 1987 je CK ZKS ugotovil, da uspešno poslovanje zahteva »reafirmacijo in ustrežnejšo opredelitev funkcije vodenja«.⁴⁸ Naslednje leto se je CK ZKS zavzel za kadrovske prenovne, ki naj bi na vodilna mesta v gospodarstvu pripeljala sposobne mlajše kadre. Proces normativnega preoblikovanja poslovodnih organov in podjetij se je začel leta 1989. Avgusta leta 1990 je skupščina SFRJ sprejela več predpisov, s katerimi je pravica do upravljanja v podjetjih izvirala iz lastninske pravice.⁴⁹

Spoznanje, da je gospodarski razvoj vse bolj odvisen od razvoja domače tehnologije in od rezultatov domače znanosti, je prevladalo že v šestdesetih letih. Bolj so ga začeli uresničevati šele v osemdesetih letih, ko je postalo tudi družbeno vzdušje bolj naklonjeno hitrejšemu razvoju znanstveno raziskovalnega dela in ko je bilo sprejetih več praktičnih ukrepov za izboljšanje njegovega materialnega položaja. Inovacijska iskanja so bila usmerjena v tri smeri: v zamenjavo potrebne opreme ali reprodukcijskega materiala, nadomeščanje tujega tehnološkega znanja z domačim in v iskanje izvirmih rešitev. Takrat so na pobudo GZS po japonskem vzoru začeli ustanavljati krožke za izboljšanje proizvodnje. Strokovno pospeševalno delo pa je prevzel Zavod SRS za produktivnost dela. V okoli 200 razvitejših podjetjih je dobilo inovacijsko delo pomembnejše mesto v razvojnih dokumentih. Ta prizadevanja so bila ovrednotena s pomembnim deležem dohodka od inovacij (Sava, TAM, Železarna Štore). Kljub nespornim premikom pa se do konca desetletja stanje na tem področju ni bistveno popravilo. Kot je ugotovilo predsedstvo SRS junija 1989, je Slovenija razpolagala s pomembnimi raziskovalnimi zmogljivostmi, to je s specializiranimi inštituti, raziskovalci v velikih sistemih, strokovnjaki v upravi, GZS, v Raziskovalni skupnosti Slovenije in še druge. Kljub temu pa proučevanje razvojnih možnosti in gospodarskega sistema še ni bilo dovolj načrtno in kontinuirano in vpeto v družbene cilje. Problem financiranja domačega znanstveno raziskovalnega dela za gospodarstvo še vedno ni bil zadovoljivo rešen.

Gospodarska infrastruktura, ki so jo sestavljali energetika, promet in PTT, je spadala med šibkejšje člene slovenskega narodnogospodarskega organizma. Sredi osemdesetih let je bila Slovenija deficitarna na vseh področjih energetike. Iz lastnih energetskega virov je pokrivala komaj 45% potreb po primarni energiji. V tem času so se problemi proizvodnje

⁴⁶ Fikfak, Prinčič, *Biti direktor*, str. 103–135.

⁴⁷ Prav tam, str. 93.

⁴⁸ Prav tam, str. 94.

⁴⁹ Prav tam, str. 97.

in porabe energije, s katerimi se je naša republika soočila v sedemdesetih letih, še zaostri-li. Med najbolj perečimi so bili onesnaženost, nerazčiščeni pravno-politični problemi, po-manjkanje kontinuitete pri graditvi energetskih objektov, premalo varčevanja⁵⁰ in vedno manjša akumulativna sposobnost gospodarstva. Leta 1985 so na posvetovanju o graditvi hidroelektrarn na Savi in Muri ugotovili, da lahko Slovenija sama izvede gradbena dela in zagotovi potrebno opremo. Leta 1986 izdelani osnutek energetske bilance SRS do leta 2000 je predvidel, da bo elektrogospodarstvo podvojilo svoje zmogljivosti in tako zmanjšalo energetske odvisnosti od tujine. S priključitvijo na alžirski plin naj bi se delež zemeljskega plina v strukturi porabe primarne energije od 12% povečal na 14%.

V Sloveniji se je gradnja sodobnih avtocestnih povezav začela na začetku sedemde-setih let, ko so odprli 32 km sodobne avtoceste Vrhnika-Postojna. Potem pa so aktivnosti na tem področju za več kot deset let zastale. Januarja 1986 je začel SCT na jugoslovanski strani z vrtanjem in gradnjo tunelske cevi za karavanški predor. Naslednje leto je Zvezni izvršni svet sprejel odloka o zagotovitvi namenskih sredstev v ceni naftnih derivatov za financiranje gradnje avtoceste Bratstva in enotnosti ter njegove obveznosti, da sprejme ustrezne ukrepe tudi za financiranje graditve cest po Osimskih sporazumih. Omenjena odloka sta pospešila aktivnost za gradnjo avtocest v Sloveniji. V pripravljanih študijah, ki so bile podlaga za razdelavo posameznih cestnih odsekov, se je slovenska vlada odlo-čila, da bo bencinski tolar temeljni domači vir za njihovo financiranje. Ugotovila je tudi, da bo Slovenija tudi v bodoče pri graditvi avtocestnega križa odvisna od tujih kreditov oz. kapitala. Do objave končnega poročila je vlada že zakonsko uredila financiranje gradnje objektov za potrebe zveznih organov na bodočem mejnem prehodu Karavanke. Začela je z aktivnostmi za reorganizacijo cestnega gospodarstva in za spremembo zakonske ure-ditve gospodarjenja s cestami. Pripravila je konkretne predloge za gradnjo posameznih avtocestnih odsekov v skupni dolžini 82 km novih cest. Januarja 1990 je začela pogajanja za najem posojila za izgradnjo odseka Osimskih cest z Evropsko investicijsko banko ter tudi neposredne priprave za gradnjo petih novih odsekov: Razdrto-Čebulovica, Raz-drto-Podnanos, Sela-Vrtojba, Šentilj-Pesnica, Višnja gora-Bič. Za nadaljevanje gradnje Phyrinske avtoceste ceste na odseku Šentilj-Maribor-Zagreb, pa Slovenija ni kazala po-trebnega zanimanja.

Posodabljanju železniškega omrežja ni bilo deležno tako velike pozornosti. Od sku-paj 1058 km železniških prog je bilo do osamosvojitve elektrificirano 491 km. Podoben odnos je imela vlada tudi do PTT področja, ki je še močno zaostajalo za razvitim svetom, zlasti na področju razvoja telekomunikacij, pri gostoti mreže in propustnosti telekomuni-kacijskega omrežja.

Med preostalimi gospodarskimi področji je vlada še največ pozornosti namenjala kmetijstvu. V času gospodarske krize in hudih pretresov je sprejela vrsto učinkovitih intervencijskih ukrepov, s katerimi ji je uspelo zadržati stalež živine in rahlo povečati ob-seg kmetijske pridelave. Na področju trgovine in turizma se Slovenija ni mogla pohvaliti z večjimi uspehi. Po koncu vojne je trgovina skoraj dvajset let igrala vlogo nadležnega distributerja. V šestdesetih letih se je modernizirala, povečala zmogljivosti, potem pa se je njeno napredovanje v sedemdesetih in osemdesetih letih znova zelo upočasnilo. Tudi zato, ker jo je sistem dogovornega gospodarstva prisilil na poslovno sodelovanje z indu-strijo. Tako leta 1990 trgovina ni bila sposobna ponuditi storitev, izbire in cen, kot so jih trgovine v sosednjih državah. Tehnološko in tehnično je zaostajala petnajst do dvajset let za trgovino razvitega sveta. Njena komercialna politika je bila premalo podprta z razi-skavami in marketinško usmerjenostjo. In kronično ji je primanjkovalo lastnih obratnih sredstev, brez katerih se ne da učinkovito trgovati.

50 *Arhiv predsednika Republike Slovenije*, Zapisnik seje predsedstva SR Slovenije, 11. 3. 1987.

Slovenski turizem je v obravnavanih letih kazal podobo dvojnosti. Posamezni turistični centri po svoji ponudbi niso prav nič ali zelo malo zaostajali za tujo turistično ponudbo. V drugih krajih pa turizem še shodil ni. Dolgoletni nepopustljivi ideološki odnos do hitrejšega razvoja drobnega gospodarstva in njegovega zasebnega dela je v drugi polovici osemdesetih let popustil. Kot so ugotovili na seji predsedstva SRS junija 1987 za njegov hitrejši razvoj ni bilo več niti ideoloških niti drugačnih ovir, saj naj bi bil prav hitrejši razvoj tega sektorja pogoj za hitrejši izhod iz krize.⁵¹

V pregled uspešnosti slovenskih prizadevanj pri razvoju posameznih narodno gospodarskih področij je treba vključiti tudi regionalni razvoj. Slovenija je po letu 1970 vzpostavila obliko policentričnega razvoja, ki je najbolj ustrezal njenim gospodarskim razmeram in razvojnim potrebam. Temeljila je na polni izrabi razpoložljivih razvojnih dejavnikov in možnosti posameznih okolij. Najpomembnejša načela policentrizma so zahtevala, da je treba ustvariti kar se da enake možnosti razvoja, zagotoviti skladnejši razvoj s poudarkom na področjih izobraževanja, gospodarske in socialne infrastrukture in tudi spodbuditi neposredne naložbe.⁵²

Ta sistem je do leta 1980 prinesel dobre rezultate. V naslednjih petih letih pa so precej zaostali za načrtovanimi cilji, zlasti na najpomembnejših področjih, to je pospeševanju gospodarske rasti in ravni investicij. V naslednjem in zadnjem srednjeročnem obdobju so manj razviti kraji v Sloveniji še počasneje ubirali korak za »glavnino«.

Kljub izpolnitvi splošnih razvojnih ciljev ter nedvoumnemu napredku, ki je bil napravljen v desetletjih po drugi svetovni vojni, pa slovensko gospodarstvo konec osemdesetih let še ni moglo tekmovati z razvitim svetom. Zaradi neizpoljenih modernizacijskih načrtov v letih 1966 do 1970 ter zapostavljanja posodabljanja gospodarstva po letu 1970 je po tehnološki plati zaostajalo za najsodobnejšimi trendi in bilo sposobno proizvajati le eno tretjino izdelkov, ki so ustrezali evropskim merilom. Delež zastarelih osnovnih sredstev in iztrošene opreme je bil zelo velik, saj je četrtnina slovenskih podjetij delala z opremo, ki je bila v povprečju 96% že odpisana. Zaradi premajhne akumulacije in nezadostnega obvladanja prostorskih in ekonomskih vidikov investiranja je naložbena dejavnost vse bolj zaostajala za potrebami. Podjetja so bila davčno precej bolj obremenjena kot v ostalem delu države, ker se je poraba republike napajala predvsem iz davkov, ki so neposredno pritiskali na gospodarstvo. Poleg tega pa so se največja podjetja oziroma proizvodni sistemi razvijali v zavetrju carinske in drugih zaščit, zato so imela malo možnosti, da preživijo v svetovni konkurenci.

Zadnji slovenski izvršni svet, ki ga je vodil Dušan Šinigoj, se je zavedal navedenih težav in problemov. Leta 1988 je podvojil napore, da bi slovenski gospodarski voz potegnili iz krize.

V ospredju njegovih prizadevanj sta bila proces prestrukturiranja, ki je vključeval zbiranje sredstev preko razvojnega dinarja in opredelitev izvoza kot razvojno kategorijo. Slednje ni več pomenilo povečevanje kakršnega koli izvoza ali izvoz za vsako ceno, temveč pospeševanje izvoza proizvodov v višjih in v visokih cenovnih razredih. Aktivnosti na področju prestrukturiranja je izvršni svet povezoval z aktivnostmi na področju zaposlovanja, varstva okolja in področja gospodarske infrastrukture. Veliko pozornost je namenil hitrejšemu razvoju drobnega gospodarstva, oblikovanju zadostnih blagovnih rezerv in povečevanju tujih vlaganj.⁵³

51 Prav tam, Zapisnik seje predsedstva SR Slovenije, 3. 6. 1987.

52 Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 400–401.

53 AS, 223, šk. 4864, Zapisnik 230. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 25. 4. 1990, Poročilo o glavnih smereh delovanja IS v mandatnem obdobju 1986–1990.

Uveljavitev ustavno pravne podlage in pridobitev dejavnosti suverene države v letih 1990 do 1991

Pojem narodnega gospodarstva je organsko povezan s pojmom države, s čimer se tudi loči od lokalnega oziroma regionalnega in mednarodnega ali svetovnega gospodarstva. V tem smislu pojem narodnega gospodarstva poleg tesno povezane celote proizvodnih in neproizvodnih dejavnosti na nacionalnem ozemlju zajema še pristojnosti ter gospodarske dejavnosti oziroma področja, ki spadajo v pojem suverena država. Poleg samostojnega urejanja vseh vprašanj, povezanih z gospodarskim sistemom in razvojno politiko, vključujejo še lasten denar in emisijsko banko, davčni, bančni in zavarovalni sistem, carine, standardizacijo, ureditev statistike in lastna gospodarska predstavništva. Od »dodatnih ustanov« pa še Zavod za plemenite kovine in Zavod za mere in uteži.

Slovenija je do konca osemdesetih let v ekonomskem smislu dozorela in svoje gospodarsko življenje uredila do stopnje, ki jo je lahko dosegla na podlagi jugoslovanske ureditve. Ker je zvezna zakonodaja urejala vsa ključna gospodarska vprašanja, je bilo za uresničevanje ciljev, povezanih z gospodarsko osamosvojitvijo in oblikovanjem narodnega gospodarstva, treba najprej sprejeti lastno ustavnopravno podlago, kot nujno potrebni ustavnopravni okvir za postopno prevzemanje oziroma izključevanje zakonodajnih in drugih rešitev na zvezni ravni v pravni sistem Republike Slovenije. Prvi korak v tej smeri je bil napravljen septembra 1989, ko je slovenska skupščina sprejela ustavna dopolnila, s katerimi si je vzela pravico »nulifikacije, ki je Sloveniji na stežaj odprla vrata k asimetričnemu in konfederalnemu položaju v Jugoslaviji«. ⁵⁴ Proces dejanskega izstopanja slovenskega gospodarstva iz jugoslovanskega in njegovo osamosvajanje pa se je lahko začelo šele spomladi 1990 po političnih spremembah in imenovanju Demosove vlade in je potem trajal do konca leta 1991. Z narodnogospodarskega stališča je bil to najpomembnejši projekt, saj se je z njegovo uspešno izvedbo lahko zaključilo tudi zadnje obdobje v preoblikovanju slovenskega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo. V primerjavi z njim so bili transformacija iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo, stabilizacija gospodarstva in oživitev gospodarske rasti manj pomembni.

Spomladi 1990 notranje okoliščine niso bile v prid osamosvojitvenim načrtom. Slovenija je bila gospodarsko izčrpana, BDP je še naprej padal in se približal ravni iz leta 1980. ⁵⁵ Slovensko gospodarstvo, ki je bilo preobremenjeno s fiskalnimi in parafiskalnimi dajatvami, kar je omogočalo socializacijo izgub in krepilo težnjo po širjenju državnega sektorja, se je po oceni dr. Aleksandra Bajta znašlo »dobesedno v agoniji«. Velik del podjetij je posloval z izgubami, nelikvidnost je »paralizirala« delovanje tudi tistih delov gospodarstva, ki so imeli pogoje za uspešen razvoj. ⁵⁶ Poleg gospodarskih težav med političnimi strankami, tudi znotraj Demosa, ni bilo enotnih pogledov na urejanje odnosov v Jugoslaviji. Zato se je Demosova vlada opredelila za postopno, dolgoročno osamosvajanje na gospodarskem področju in za previdnost pri trganju vezi slovenskega gospodarstva od Jugoslavije. Tako je šel proces gospodarskega osamosvajanja skozi tri obdobja. V prvem obdobju, ki je trajalo do decembra 1990, so nosilci ekonomske politike svojo energijo usmerili predvsem v iskanje rešitev in v sprejemanje ukrepov za gospodarsko preživetje. Šele proti koncu leta so prišli v ospredje ukrepi, ki so zmanjševali pristojnosti zvezne vlade in krepili ustavno podlago za samostojnejše udejanjanje tekoče ekonomske politike. Decembra 1990 je dozorela in bila tudi potrjena odločitev za gospodarsko osa-

⁵⁴ Prinčič. Borak, *Iz reforme*, str. 559.

⁵⁵ AS, 223. šk. 4867, Zapisnik 8. seje Izvršnega sveta skupščine RS, 26. 6. 1990, Programske usmeritve IS SRS, 25. 6. 1990.

⁵⁶ Bajt, *Iz heterodoksne stabilizacije v ultraortodoksno? Gospodarska gibanja*, maj 1990, str. 27.

mosvojitve. Po plebiscitu je vlada sporočila, da jo je postavila za svoj prvenstveni cilj. Tako se je decembra 1990 začelo drugo in najpomembnejše obdobje izstopanja slovenskega gospodarstva iz jugoslovanskega, ki je potem trajalo do junija 1991. Januarja 1991 se je Slovenija z uvedbo lastnega sistema neposrednih davkov in odklonitvijo plačila kotizacije zveznemu proračunu fiskalno izločila iz Jugoslavije in odstopila od sanacije bančnega sistema na zvezni ravni. Marca je uvedla fleksibilen tečaj dinarja, oblikovala začasen »kvazi devizni trg« z uvedbo t.i. evidenčnih deviznih pozicij (EDP) in z njihovim trgovanjem na ljubljanski borzi. Konec tega meseca je sprejela še proračun. Maja je vlada uvedla nadomestno obračunsko enoto SECU, da bi zmanjšala negativne učinke inflacije in olajšala uveljavitev lastne denarne enote. Do 25. junija 1991 je slovenska skupščina sprejela predpise, ki so na novo urejali bančno področje, kreditno poslovanje s tujino in carinsko službo, ter obvestila zvezno skupščino, da bo začela formalni postopek za razdružitve. Vlada je sprejela izhodišča za razmejitev obveznosti in pravic s federacijo ter sprejela programske teze za gospodarsko samostojnost Slovenije. Imela je pripravljen začasen denar, to je bone, ki jih je nameravala uvesti takoj po 26. juniju. Ker pa jih hrvaška vlada ni bila pripravljena priznati, se je odločila, da bo po 26. juniju obdržala dinarje in jih nato v naslednjih mesecih zamenjala za svoj denar. V zaključku tega drugega obdobja je slovenski parlament sprejel zakone, s katerimi so organi Republike Slovenije prevzeli pravice, ki so bile v pristojnosti SFRJ, in njeno premoženje. Za hranilne vloge in sredstva na tekočih računih občanov v bankah na slovenskem ozemlju pa je prevzela jamstvo Banka Slovenije.

Tretje in zadnje obdobje v procesu zaključnega osamosvajanja slovenskega gospodarstva se je začelo 26. junija 1991, ko so zvezni organi poleg vojske poslali na slovenske meje zvezno carinsko upravo in sprejeli sklep o izločitvi Slovenije iz jugoslovanskega monetarnega sistema. Zaradi teh in še nekaterih drugih dogodkov se je morala Slovenija za tri mesece odpovedati izvajanju Deklaracije o neodvisnosti in ostati v jugoslovanski gospodarski ureditvi. Zadnji dan moratorija, to je 7. oktobra 1991, je slovenska skupščina sprejela zakon o denarni enoti Republike Slovenije. Z uvedbo tolarjev in stotinov se ni končala le sedemdeset let stara navezanost Slovenije na Jugoslavijo, temveč so jugoslovanski trgi dokončno postali tuji trgi. S tem se je lahko spremenilo tudi razmerje med vlado in Banko Slovenije; slednja je postala državna banka, ki je odgovarjala le skupščini, njena glavna naloga pa je postala skrb za trdnost valute. Z monetarno spremembo so odpravili tudi EDP, osem slovenskih bank je poslej trgovalo le z devizami. Do uspešnega in relativno hitrega zaključka osamosvajanja slovenskega gospodarstva je bilo potrebno doseči le še mednarodno priznanje Slovenije. To je bil zelo pomemben korak, saj brez institucionalnega priznanja Slovenija ni mogla računati ne na tuj denar ne na večji izvoz. Do tega tako pričakovanega dogodka je prišlo konec decembra 1991 oziroma januarja 1992, ko je Slovenijo najprej priznala Nemčija, potem pa še Evropska skupnost. S tem dejanjem je slovensko gospodarstvo dokončno postalo narodno gospodarstvo.⁵⁷

V zaključnem obdobju gospodarskega osamosvajanja so potekale zelo živahne razprave o razvojnih težiščih slovenskega gospodarstva po uveljavitvi suverenosti in njegovem prilagajanju evropskim integracijskim procesom. Prevladujoče mnenje je bilo, da mora Slovenija kot majhna država z »nemško kulturo« in nekaterimi značilnostmi, ki so »kot nalašč za razvoj industrije«, postati industrijsko središče z visoko razvito tehnologijo, temelječo na kakovosti človeških virov in organizacijskih sistemih. Pri tem je bila glavna dilema ali opreti razvoj na velike industrijske »gigante« (pri čemer se je Slovenija že opekla) ali pa »lokomotivo razvoja razdeliti na množico manjših podjetij«.⁵⁸ Napovedi

⁵⁷ Prinčič, Borak, *Iz reforme*, str. 611–612.

⁵⁸ Dvojna ekonomija za samostojno Slovenijo?. *Gospodarski vestnik*, 15. 11. 1990, str. 32.

vodilnih slovenskih ekonomistov, ki so si v tem obdobju dokončno prilastili prvenstvo pri napovedovanju bodočih gospodarskih tokov in povezav, pa niso bile tako optimistične. In čas bo pokazal, da so imeli prav. Kot je zapisal dr. Bogomir Kovač decembra 1990 lahko »slovenska nacionalna država z ekonomskega vidika ostane zgolj kulturni projekt, tak, kakršen je sedaj, nikakor pa ne more v spremenjeni post moderni Evropi ostati kot »suverena ekonomska entiteta (...). Naš trg je premajhen, da bi lahko brez tuje ekonomske pomoči in političnega servisiranja stopil na obetavno pot lastnega osamosvajanja. Čas čitalništva in nacionalnih evforij je minil. Pred nami je pragmatičen svet in njegova suhoparna ekonomska logika«. ⁵⁹ Dr. Velimir Bole je februarja 1991 v svojem strokovnem članku zapisal, da v primeru izrazitejšega političnega oddaljevanja Slovenije od Jugoslavije lahko »trdimo, da bi bila v takšnem primeru ekonomska politika postavljena pred dejstvo, da v miniaturnem gospodarstvu ni prostora za kakršnokoli (smiselno) ekonomsko politično diskrecijo. Gospodarstvo bi moralo biti čim bolj odprto, s sektorsko čim bolj enotno carinsko in davčno politiko, brez sektorskih intervencij in s čim manj lastne razvojne politike (...) Ekonomska politika prehoda bi morala biti specifizirana posebej za vnaprej določeno čim manjše časovno obdobje (...) Hevristično lahko pribijemo, da je miniaturno gospodarstvo lahko učinkovito, vendar potem ne more biti (ekonomsko politično) suvereno, oziroma z drugimi besedami, če je miniaturno gospodarstvo suvereno, potem prav gotovo ne more biti učinkovito«. ⁶⁰ Tudi najbolj izpostavljen slovenski ekonomist dr. Aleksander Bajt ni bil naklonjen bodočim slovenskim narodno gospodarskim »podvigom«. Po njegovem je bila Slovenija »premajhna, da bi si lahko privoščila opustitev posameznih panog«, zato si tudi »načelno ne smemo domišljati, da je sposobna za svoje gospodarstvo pogruntati najprimernejše panoge. To bo pokazal trg. Premajhni smo, da bi odločali o takih stvareh«. Zdelo se mu je »škoda razmišljati o razvojnih strategijah«, saj bodo »vse sami ugotovili v gospodarstvu in podjetjih«. ⁶¹

Povzetek

JOŽE PRINČIČ

ZADNJI DEL POTI K SLOVENSKEMU NARODNEMU GOSPODARSTVU (1945-1991)

Pojem narodno gospodarstvo, ki je neločljivo povezan s pojmom država, predpostavlja velik in zaokrožen gospodarski sistem, ki ga sestavljajo vse pomembne proizvodne in uslužnostne dejavnosti na določenem nacionalnem ozemlju. V drugi jugoslovanski državi se je pojem narodno gospodarstvo »naselil v gospodarski in politični besednjak« na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta, ko se je začel opuščati državni centralizem na zvezni ravni in prenašati njegove pristojnosti na republike. Slovenska politika se je v posameznih obdobjih bolj, v drugih pa manj odločno postavila v bran svojih gospodarskih interesov. Pri tem je imela omejene možnosti, saj so zvezni predpisi, srednjeročni in enoletni družbeni plani zelo omejevali pristojnosti republiških teles pri upravljanju, načrtovanju in financiranju gospodarskega razvoja. Kljub temu pa je Slovenija v času do razpada druge jugoslovanske države izpolnila del pogojev za preoblikovanje svojega gospodarstva iz regionalnega v narodno. pospešila in dokončala oblikovanje ustrezne gospodarske uprave, odprla prostor za uveljavitev mlajšega in poslovno uspešnejšega sloja direktorjev- menedžerjev ter večjih, proizvodno heterogenih in izvozno usmerje-

⁵⁹ Rešitev v odgovornosti. *Gospodarski vestnik*, 20. 12. 1990, str. 6–7.

⁶⁰ Ekonomski politični posegi v 1991 ali podajanje v neznanu. *Gospodarska gibanja*, februar 1991, str. 39.

⁶¹ Petnajst let do Evrope. *Gospodarski vestnik*, 21. 3. 1991, str. 16–17.

nih podjetij, ki so postali nosilci razvoja v posameznih panogah. Ustanovila je finančno močno razvojno banko, si z vrsto prepoznavnih izdelkov ustvarila dobro ime v tujem poslovnem svetu, razširila mrežo zunanjih predstavništev ter preko DS Alpe Jadran utrdila in institucionalizirala sodelovanje z regijami v sosednjimi državami. Začrtala je ambiciozen dolgoročni razvojni program, izpopolnila izobraževalni sistem in mednarodne znanstvene povezave ter vzpostavila slovenskim razmeram in potrebam primerno obliko regionalnega razvoja. Na ekonomskem področju je torej Slovenija do konca osemdesetih let dozorela in se razvila do stopnje, ki jo je bilo mogoče doseči brez radikalnih političnih sprememb in posegov v jugoslovansko državno in ustavno pravno ureditev.

Ker je zvezna zakonodaja urejala vsa ključna gospodarska vprašanja, je bilo za uresničevanje ciljev povezanih z gospodarsko osamosvojitvijo in oblikovanjem narodnega gospodarstva treba najprej sprejeti lastno ustavnopravno podlago, nato pa izpeljati izločitveni proces. Ta se je v polni meri lahko začel šele spomladi 1990 po političnih spremembah in imenovanju Demosove vlade in je potem trajalo do konca leta 1991. Z narodnogospodarskega stališča je bil to najpomembnejši projekt, saj se je z njegovo uspešno izvedbo lahko zaključilo tudi zadnje obdobje v preoblikovanju slovenskega gospodarstva iz regionalnega v narodno gospodarstvo. Leta 1991 je Slovenija najprej vzpostavila lasten davčni sistem in proračun. Spomladi je sprejela predpise, ki so na novo urejali bančno področje, kreditno poslovanje s tujino in carinsko službo. Ko je oktobra 1991 slovenska skupščina sprejela zakon o denarni enoti Republike Slovenije, se je končala le sedemdeset let stara navezanost Slovenije na Jugoslavijo, jugoslovanski trgi so dokončno postali tuji trgi. Do uspešnega in relativno hitrega zaključka osamosvajanja slovenskega gospodarstva je bilo potrebno doseči le še mednarodno priznanje Slovenije, brez katerega Slovenija ni mogla računati ne na tuj denar ne na večji izvoz. Do tega tako pričakovanega dogodka je prišlo konec decembra 1991 oziroma januarja 1992. S tem dejanjem je slovensko gospodarstvo dokončno postalo narodno gospodarstvo.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv republike Slovenije (AS), fond Vlade Republike Slovenije.
Arhiv predsednika Republike Slovenije

Objavljeni viri

Uradni list SFRJ
Uradni list SRS

Časopisni viri

Gospodarski vestnik
Gospodarska gibanja

Monografije

Borak, Neven, Prinčič, Jože, *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970-1991*. Ljubljana: FDV, 2006.
Borak, Neven, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2002.

- Borak, Neven, Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože (ur.), *Od kapitalizma do kapitalizma: Izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. Stoletju*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- Fikfak, Jurij, Prinčič, Jože (ur.), *Biti direktor v času socializma: Med idejami in prakso*. Ljubljana: Založba ZRC, 2008.
- Kardelj, Edvard, *Pot nove Jugoslavije: Članki in govori iz narodnoosvobodilne borbe 1941-1945*. Ljubljana: DZS, 1946.
- Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože, *Zgodovina slovenskega bančništva*. Ljubljana: ZBS, 2000.
- Prinčič, Jože, *V začaranem krogu: Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955-1970*. Ljubljana: CZ, 1999.
- Prinčič, Jože, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji (1945-1956)*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1992.
- Repe, Božo, Prinčič, Jože, *Pred časom: Portret Staneta Kavčiča*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Vukičević, Momčilo, *Ekonomska politika Jugoslavije (Posebni del)*. Beograd: Savremena administracija, 1981.

Razprave

- Čepič, Zdenko, Obravnava ključnih vprašanj povojnega gospodarskega razvoja v delu znanstveno-strokovnih ustanov predsedstva SNOS. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1986, št. 1-2, str. 113-150.
- Deželak-Barič, Vida, Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1995, št. 1-2, str. 137-162.
- Lazarevič, Žarko, Od regionalnega k slovenskemu narodnemu gospodarstvu: preobrazba slovenske gospodarske strukture v drugi polovici 19. in v 20. stoletju. *Slovenija 1948-1998: iskanje lastne poti*. Maribor: Univerza v Mariboru in ZZDS, 1998, str. 271-291.
- Prinčič, Jože, Temeljne dileme in problemi modernizacije slovenskega gospodarstva. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2002, št. 2, str. 65-76.
- Prinčič, Jože, Iz gospodarske obnove v načrtno izgradnjo (1945-1946). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 1996, št. 1-2, str. 57-66.